

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, Kahire 1961, II, 127-129; Gazzâlî, *İhyâ*, IV, 331; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretül-evliyâ*, Tahran 1346 hş., s. 75; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, IV, 1331; Necmeddîn-i Dâye, *Mirşadü'l-ibâd* (nşr. M. Emin Riyâhî), Tahran 1365 hş., s. 260; Abdurrahman-ı Câmî, *Nefehât* (nşr. Mahmûd Abîdî), Tahran 1370 hş., s. 30, 247, 334; Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul 1963, s. 136; a.mlf., *Tasavvuf tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 258-259; Seyyid Sâdık-ı Güherin, *Şerh-i İştihâ-ı Tasavvuf*, Tahran 1383, X, 12.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

NİYAZ ÂYİNİ

Mevlevî âyinlerinin sonunda
istek üzerine okunan âyin/ilâhi.

Mevlevî âyini icrası esnasında dinleyiciler üzerinde meydana gelen mânevî neşeden dolayı semâ meclisinin biraz daha uzatılması isteği doğrultusunda icra edilir. Bazan semâ icrasında dördüncü selâma gelindiğinde tarikat mensubu şeyh veya can, derviş yahut mukabeleyi seyreden ziyaretçilerden biri, “nezi Mevlânâ” denen dokuz ve dokuzun katlarından oluşan bir miktar parayı semâzenbaşıya gönderir. “Niyaz” adı verilen bu para, son selâm bitmeden semâzenbaşı tarafından kudümzenbaşının sağ kudümünün üstüne bırakılır. Bunun üzerine Mevlevî âyininin bitiminde son peşrev çalınmadan neyzenbaşının icra edilen âyin-i şerifin makamından segâh makamına kısa bir geçiş taksimi yapmasının ardından niyaz âyini (mukabelesi) başlar. Niyaz âyini önce segâh makamında devr-i revân usulünde ağır bir ritimle devam eder.

Ayrıca, “İy âşikân iy âşikân men hâkrâ gevher künem / İy mutribân iy mutribân deff-i şümâ pür-zer künem” (Ey âşiklar ey âşiklar, ben toprağı inci yaparım; ey sâzendeler ey sâzendeler, definizi altınla doldururum) beytiyle başlayan hüseyinî makamındaki âyin okunduğu zaman şeyh saz heyetine bir miktar para yollar. Âyinin uzatılacağı anlamına gelen bu hareketin ardından niyaz mukabelesi yapılır. “Şem’-i rûhuna cismimi pervâne düşürdüm / Evrâk-ı dili âteş-i sûzâne düşürdüm / Bir katre iken kendimi ummâne düşürdüm / Takrîr edemem derd-i derûnum elemim var / Mevlâyı seversen beni söyletme gamım var” mısralarından ibaret ilâhi ile başlar ve bunu aynı makamda yürük semâi usulünde, “Dinle sözümü sana direm özge edâdır / Dervîş olana lâzım olan aşk-ı Hudâ’dır / Âşıkın nesi var ise mâşûka fedâdır / Semâ safâ câna vefâ (safâ) rûha gidâ-

dır // Aşk ile gelin eyleyelim zevk u safâyı / Göklere değün ırgürelim hûy ile hâyı / Mes-tâne olup depredelim çeng ile nâyı / Semâ safâ câna vefâ (safâ) rûha gidâdır // Ey söfi bizim sohbetimiz câna safâdır / Bir cur’amızı nûş edegör derde devâdır / Hak ile bizim ettiğimiz ahde vefâdır / Semâ safâ câna vefâ (safâ) rûha gidâdır // Aşk ile gelin tâlib-i cûyende olalım / Zevk ile safâlar sürelim zinde olalım / Hazret-i Mevlânâ’ya gelin bende olalım / Semâ safâ câna vefâ (safâ) rûha gidâdır” mısralarından meydana gelen ilâhi takip eder. Bu eserlerden sonra yürük semâi usulündeki bir saz terennümü ve çoğunlukla neyle yapılan son taksimle niyaz âyini tamamlanır. Niyaz âyininin bir diğer şekli daha vardı. Bu da yukarıda zikredilen iki ilâhinin yerine Hamâmizâde İsmâil Dede’nin bestelemiş olduğu sabâ bûselik âyiniindeki “Ben bilmez idim gizli iyân hep sen imişsin / Tenlerde vü canlarda nihân hep sen imişsin / Senden bu cihân içre nişân ister idim ben / Âhir bunu bildim ki cihân hep sen imişsin” kıtası ile Mevlevî âyinlerinden birinin bu kıtanın makamına uygun düşen, “Ey ki hezâr-âferin bu nice sultân olur / Kulu olan kişiler husrev ü hâkân olur / Her kim bugün Veled’e inanuban yüz süre / Yoksul ise bay olur, bay ise sultan olur” beyitlerinin okunmasından sonra aynı makamdan bir yürük semâinin çalınıp kısa bir taksimle niyaz âyininin sona ermesi şeklinde olurdu. 1909 yılından itibaren yapılan niyaz âyinlerinde “Şem’-i rûhuna ...” ilâhisinin yerine sözleri Veled İzbudak’a, bestesi Zekâizâde Ahmed Efendi’ye ait olan müstear makamında, “Geçtim hevesât-ı dünyevîden” mısra ile başlayan ilâhinin okunması âdet haline gelmiştir.

Niyaz âyininin sözlerinin ve bestesinin kime ait olduğu konusunda kaynaklarda kesin bir kayıt bulunmamaktadır. Günümüzdeki bazı nota neşriyatında hiçbir kaynağa dayanmaksızın eserlerin Sultan Veled’e ait olduğu ifade edilmekteyse de bu bilgilerin tahminden öteye geçmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca Halil Can yine hiçbir kaynak göstermeden devr-i revân usulündeki birinci kısmın bestesinin IV. Murad dönemi üstatlarından Derviş Ömer Efendi’ye ait olduğunu ifade eder.

BİBLİYOGRAFYA :

“Mevlevîlerde Niyaz Âyini Nasıl Yapılırdı?”, *Türk Müsiki Klasiklerinden Mevlevî Âyinleri II-* (İstanbul Konservatuvarı neşriyatı), İstanbul 1934, VII, 369-372; Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 379; Mehmet Nazmi Özalp, *Türk Müsiki Beste Formları*, Ankara 1992, s. 50-51; Cınuçen Tanrıkorur, *Osmanlı Dönemi Türk Müsiki*, İstanbul 2003,

s. 113-114; Erdoğan Ateş, “Niyaz Kavramı ve Mevlevîlikte Niyaz İlâhisine Güfte-Beste Açısından Bakış”, *Uluslararası Mevlânâ, Mesnevi, Mevlevîhâneler Sempozyumu*, Manisa 2006, s. 377-384; Halil Can, “Dini Türk Müsiki Lûgati”, *MM*, sy. 221 (1966), s. 147; Nuri Özcan, “Türk Dini Müsiki Şaheserleri Mevlevî Âyinleri”, *Keşkül: Süfi Gelenek ve Hayat*, sy. 7, İstanbul 2006, s. 97-98; Pakalın, II, 702.

ERDOĞAN ATEŞ

NİYÂZÎ-i MİSRÎ

(نيازی مصری)

(ö. 1105/1694)

Halvetiyye’nin
Mısrıyye kolunun kurucusu,
mutasavvıf şair.

12 Rebülevvel 1027’de (9 Mart 1618) Malatya’nın Aspozi kasabasında doğdu. Asıl adı Mehmed’dir. Şiirlerinde, ilim tahsili için bir süre Mısır’da kaldığından “Mısrî” mahlasıyla “Niyâzî” mahlasını kullanmış, bu ikisinin birleşiminden meydana gelen Niyâzî-i Mısrî, Mısrî Niyâzî ve Şeyh Mısrî diye tanınmıştır.

Niyâzî gençlik yıllarındaki tahsili sırasında sûfilere muhalif olduğunu, meclislerine gitmediğini, ancak zamanla bu görüşünün değiştiğini ve bir Halvetî şeyhine intisap ettiğini, Nakşibendî dervîşi olan babası Soğanczâde Ali Çelebi’nin bundan memnun olmayıp kendi şeyhine götürmek istediğini, fakat bu şeyhi kâmil bulmadığı için babasının teklifini reddettiğini söyler (*Mawaidü’l-irfân*, s. 47). Şeyhinin Malatya’dan ayrılmasının ardından zâhir ilimlere alanındaki öğrenimini sürdürmek üzere Diyarbekir’e giden (1048/1638), bir yıl orada kaldıktan sonra Mardin’e geçen Niyâzî bu iki şehirdeki âlimlerden mantık ve kelâm okudu. 1050’de (1640) Kahire’ye gidip Ezher medreselerinde ilim tahsiline başladı. Bu sırada oturmakta olduğu Şeyhûniye Külliyesi’ndeki Kâdirî Tekkesi’nin şeyhine intisap etti. Adını vermediği bu şeyhin, ilim ve tasavvuf yolunda büyük bir gayretle çalışırken bir gün kendisine zâhir ilmi talebinden tamamen vazgeçmedikçe tarikat ilminin kendisine açılmayacağını söylemesinden etkilenen Niyâzî (a.g.e., s. 48) ikisi arasında tercih konusunda kararlı kaldı. Abdülkâdir-i Geylânî rüyasında zuhur ederek zâhir ilmini öğrenip onunla amel etmesini, tarikat ilmini ise bir müşide ulaşılarak elde edebileceğini, ancak kendisini irşad edecek kişinin bu şehirde olmadığını söylemesi üzerine üç yıldır ikamet etmekte olduğu Kahire’den şeyhinin